

В.В. Гулай

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка»*

НЕГАТИВНІ КОМУНІКАТИВНІ УСТАНОВКИ В ДИСКУРСІ ЕКСТРЕМІЗАЦІЇ КОНФЛІКТНО- КОНФРОНТАЦІЙНОЇ МІЖЕТНІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (ЧЕРВЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 1941 Р.)

На основі проведеного аналізу україномовних періодичних видань, що виходили в Східній Галичині та Західній Волині влітку-восени 1941 р. з дозволу чи були офіціозами окупаційної адміністрації, можемо твердити про домінування конфліктно-конфронтаційного вектора дискурсу українсько-польської та українсько-єврейської комунікації. Виявлення засобами комунікативного аналізу негативних установок міжетнічної взаємодії в Західній Україні на початковому етапі німецько-радянської війни розв'язує не тільки важливу науково-теоретичну проблему, але й повинно сприяти виробленню пропозицій щодо подолання рецидивів попереднього трагічного досвіду ескалації українсько-польських та українсько-єврейських відносин для забезпечення ефективного функціонування етнонаціональної політики Української держави на сучасному етапі.

Ключові слова: Західна Україна, німецько-радянська війна, ескалація міжетнічної взаємодії, негативні комунікативні установки.

Початок німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. безпосередньо зачепив західноукраїнські землі, які стали ареною змагання двох тоталітарних режимів. Пропонована тема видається актуальною в науково-теоретичному й прикладному аспектах для глибокого усвідомлення трагічного досвіду Другої

світової війни, подолання наслідків маніпулювання масовою свідомістю, викриття тогочасних міфів і стереотипів.

Причини та інцидентну базу ескалації українсько-польського конфлікту в Галичині та на Волині показують І. Ільюшин [1] та С. Макарчук [2]. Аналізу періодичних видань краю, присвячені історико-бібліографічні праці К. Курилишина [3]. При цьому слід вказати на недостатність етнополітологічних інтерпретацій окресленої проблематики. Дана стаття є спробою аналізу актуальних і нез'ясованих раніше питань, що піднімалися у попередніх публікаціях автора [4], із введенням до широкого наукового обігу нових матеріалів.

Метою пропонованої наукової статті є комунікативний аналіз концептів “світової змови” та “справедливого міжнародного ладу” в умовах розгортання німецько-радянської війни.

Відповідно до поставленої мети слід виконати такі завдання:

- 1) розкриття причин ескалації міжетнічної взаємодії на початковому етапі німецько-радянської війни;
- 2) схарактеризувати домінуючі стратегії міжетнічної конфліктно-конфронтаційної комунікації за матеріалами українськомовної легальної періодики краю;
- 3) виявити тактичні механізми та інструменти реалізації відповідних стратегій міжетнічної взаємодії;
- 4) акцентувати увагу на маніпулятивно-пропагандистських інструментах окресленого комунікативного дискурсу;
- 5) виявити найхарактерніші негативні комунікативні установки конфліктно-конфронтаційного дискурсу українсько-польської та українсько-єврейської взаємодії.

Узагальнюючи різні підходи до поняття “установка”, О.Фролова розглядає її як стан готовності індивіда чи групи певним чином (позитивно чи негативно) реагувати на об’єкти (чи суб’єкти) [5].

Серед усього різноманіття установок, предметом нашої уваги є комунікативні установки. Так, за визначенням В. Бойко, комунікативна установка особистості являє собою певну

готовність реагувати певним чином на ті чи інші типи партнерів із взаємодії, що обумовлено наявним досвідом спілкування, оцінками та переживаннями їх сутності, поглядів та поведінки [6].

Комунікативні установки мають досить потужний інформаційно-енергетичний заряд.

Основними компонентами комунікативних установок, за О. Фроловою, виступають:

- 1) знання про певні типи партнерів зі спілкування (можуть бути істинними, сумнівними або хибними);
- 2) переживання досвіду спілкування з конкретними типами партнерів (може бути глибоким, неглибоким та поверховим);
- 3) оцінювання конкретних типів партнерів (позитивні, негативні чи нейтральні);
- 4) прагнення виявити установки до конкретних типів партнерів [7].

Комунікативні установки суб'єктивні за своєю природою, або ж сформовані на основі знань, прагнень, оцінок самої особистості. Свідомий чи несвідомий прояв комунікативної установки особистості, направлений на партнерів зі спілкування, несе потік позитивної чи негативної енергії, що є основою для формування позитивної чи негативної комунікативної установки [8].

Із початком агресії Німеччини проти СРСР Головний Провід ОУН(б) наказував “поширити серед населення свідомість”, що всяка людина, яка не виконуватиме настанов ОУН, “підписує собі присуд смерті”. “Пропаганду, – продовжується в директиві, – поперти прилюдними розстрілами. На мурах малювати (тиром, дьогтем, чорною фарбою) якнайбільші чорні тризуби, де тільки вдасться, щоб першого дня маркувати наші сили і сіяти пострах” [9, с. 218].

Із початком німецько-радянської війни серед українців, зокрема – мешканців найбільшого міста Західної України Львова, поширювалась ілюзорна думка, що він може, нарешті, стати “справді українським”. За спогадами одного з очевидців тих подій, які наводить львівський дослідник Р. Голик, мало місце несподіване поширення серед мешканців синьо-жовтих

пов'язок, що мали відрізнити “своїх” від “чужих”: “Такими пов'язками запаслися різні люди, які й не знали української мови, але мали нагоду свобідно виявити реакцію на все те, що довелося пережити під совєтською владою” [10, с. 216–217]. Отже, в даному випадку можемо говорити про очевидну символізацію простору міжетнічної комунікації на етапі її максимальної екстремізації.

З нагоди приходу німецьких військ у багатьох містах і селах Західної України, передовсім з ініціативи членів ОУН, які співпрацювали з останніми, споруджувалися “тріумфальні арки” із закликами: “Слава Україні і Великій Німеччині”. Проте, досить швидко місцеве населення, побачивши справжнє ставлення нових “визволителів”, руйнувало ці “арки” та “кургани”, а тому, відповідно до таємного розпорядження нацистських окупантів, через те, що вони “справляють неприємне враження”, треба було їх прибрати [11, с. 93], а, отже, на нашу думку, ритуальність не відіграла тієї ролі, яку закладали ініціатори цієї форми комунікативного впливу, навіть в умовах невизначеності та постання нової військово-політичної ситуації перших тижнів німецько-радянської війни.

Як наголошувалось на одному із заходів, організованих ОУН(б) з нагоди Акта 30 червня 1941 р., “ми вийшли з підпілля, щоб згуртувати під своїм прапором цілу Українську Націю, взяти провід при будуванні нової держави і провадити боротьбу до переможного кінця” [12, с. 3].

Зі шпальт першого номера бандерівської газети “Самостійна Україна” до широкого загалу доводилась думка, що “Організація Українських Націоналістів (ОУН), під проводом Степана Бандери, є одинокою, незалежною, політичною і військовою визвольною організацією українського народу”, яка не тільки “поширює серед українців ідею Українського Націоналізму”, але й “старається кермувати не тільки своїми організованими членами, але усіма українцями, цілим життям українського народу”, зокрема – й “організовану націоналістів у карних організаційних лавах” [13, с. 2].

Окремо варто вказати на артикуляцію претензій на контроль і в зовнішньополітичному вимірі. Так, свій лист до

італійського дуче Б. Муссоліні голова Українського державного правління у Львові Я. Стецько від 3 липня 1941 р. починав промовистими словами: “Воля українського народу, яка знайшла свій вислів в Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, відновила на території, звільненій від московсько-жидівської окупації, Українську державу”, а в тоді ж написаному листі до генералісимуса Ф. Франка йдеться: “Вождь Організації Українських Націоналістів Степан Бандера уповноважив мене зайняти пост голови першого Українського уряду з тимчасовим осідком у Львові”. У листі до поглавника Хорватії А. Павеліча Я. Стецько повідомляв “про свою радість” з приводу відновлення Української Держави та висловлював “переконання, що наші революційні народи, загартовані в боротьбі, візьмуть на себе роль гаранта стабілізації здорових відносин у нововпорядкованій Європі” [14, с. 137–139].

У свою чергу, наприклад, відозва ОУН(м), надрукована в м. Рогатині на Станіславщині 5 липня 1941 р., завершувалася закличками: “Хай живе Українська держава! Хай живе українська влада. Хай живе вождь України полковник Андрій Мельник! Слава непоборним полкам Німецької армії! Хай живе фірер Адольф Гітлер! Слава Україні!” [15, с. 151].

Проводячи аналогії із тогочасними Італією та Німеччиною, намагалися переконати, що ОУН як й “організації передових народів: німецького і італійського, обнімає найкращих людей нашого народу”, а “центром українського народу в його боротьбі за нове життя є ОУН, є українські Націоналісти” [16, с. 1–2].

Декларувалося, що українські націоналісти творять “не капіталістичну, не комуністичну, не фашистівську, а своєрідну, спеціально українську життєву систему, що є єдино корисна Україні” [17, с. 2].

Прикладом пропагандистського впливу можуть слугувати перші два числа “Самостійної України”, що вийшли на початку липня 1941 р., перша шпальта яких завершувалася виділеним жирним кольором і більшим шрифтом, гаслом: “На визволених українських землях Організація Українських Націоналістів (О.У.Н.) будує Українську Державу під проводом Ст. Бандери. Слава Україні! – провідникові слава” [18, с. 1]. Перша сторінка

четвертого номеру цього видання завершувалася спеціально виділеним гаслом “Могутність України в Організації Українських Націоналістів” [19, с. 1].

Більш ніж переконливими були виділені жирним шрифтом погрози: “Усі, хто в цілій Україні нині не з нами, не з нашим вождом, **той проти нас – той наш ворог**” [20, с. 3].

“Українська Держава, побудована Організацією Українських Націоналістів буде націоналістичною” [21, с. 2].

У дійсності в обмін на підкорення тотальній волі ОУН та її вождя, обіцялось, що в Українській державі “не буде несправедливості, визиску, поділу на класи. Не сміє бути і не буде у ній біди, нужди і темноти”, а український народ “буде жити в Українській Державі побудованій через ОУН, вільним життям і буде паном на своїй землі” [22, с. 2].

Конфліктно-конфронтаційний вектор дискурсу комунікації все гостріше виявлявся в міжетнічній конкуренції в економічній сфері, бо, як, наприклад, писала одна місцева газета: “Довголітня неволя позбавила наші міста українського характеру” [23, с. 1], а тому за нових умов “... в місті ми повинні бути не гістьми, а хазяїнами! Спекуляційна торгівля жидів зліквідована. Опорожене місце біля ремісничого верстату, в промисловій установі мусимо зайняти ми!” [24, с. 2].

Чільне місце в дискурсі міжетнічної комунікації посідала агітаційна стратегія, що забезпечувалася тактиками обіцянки, застереження, протиставлення, наведення аргументів «за» , запрошення, прямого спонукання, апелювання до авторитету, апелювання до моральних цінностей тощо. Невідомий автор під псевдо “Юрго” переконував, що “наказом сучасної хвилі для нашого політичного проводу й патріотичного загалу мусить стати гостра перевірка всіх працівників у всіх установах та уздоровлення нашого національного й політичного життя... нове життя мусять творити люди чесні, характерні, не здеморалізовані червоним чадом, не члени “фамілії” з прогріхами – та їхні протеговані”, бо “тільки такі працівники, строго провірені, можуть дати повну гарантію, що розуміють вагу сучасного історичного моменту та є способні до правдиво жертвенної праці для добра Народу й Держави” [25, с. 2].

Непоодинокими були заклики до українського населення "... демаскуймо знаних нам лише з "назви" поляків, які хочуть зберегти себе вигідно та свіжо не лише особисто, але і ворожо нам національно... ведуть розкладову роботу, або також творять ворожі нам духовні та матеріальні надбання" [26, с. 1–2] .

Отже, на основі проведеного аналізу україномовних періодичних видань, що виходили в Східній Галичині та Західній Волині влітку-восени 1941 р. з дозволу чи були офіціозами окупаційної адміністрації, можна твердити про домінування конфліктно-конфронтаційного вектора дискурсу українсько-польської та українсько-єврейської комунікації. Проведене дослідження дозволяє дійти обґрунтованого висновку про використання негативних комунікативних установок із виразним маніпулятивно-пропагандистським спрямуванням на етнополітичну мобілізацію українського населення краю, формування засад специфічної лояльності до окупаційного режиму. Перспективним, з точки зору подальшої етнополітологічної розробки обраної проблематики, видається аналіз програмних засад дозволених гітлерівським режимом українських, польських та єврейських інституцій.

Література

1. Ільюшин І. Українці і поляки на територіях спільного проживання: політичне та військове протистояння / І. Ільюшин // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси: у 2-х кн. / ред. кол.: В. А. Смолій (гол. ред. кол.), О.Є. Лисенко (відп. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 2010. – С. 567–594.
2. Макарчук С. Українсько-польський конфлікт в роки Другої світової війни: причини, перебіг, наслідки, пропозиції / С. Макарчук // Україна-Польща: важкі питання. – Т. 9 : матер. ІХ і Х Міжнар. наук. семінарів "Українсько-польські відносини під час Другої світової війни", (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.). – Луцьк : ВМА "Терен", 2004. – С. 333–351.
3. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.) : Історико-

- бібліографічне дослідження : у 2 т. / НАН України. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ україніки. Відділення “НДЦ періодики” ; наук. ред.-консульт. М.М. Романюк ; відп. ред. Л.В. Сніцарчук / К. Курилишин. – Львів, 2007. – Т. 1 : А-М. – 640 с.; Т. 2 : Н-Я. – 592 с. ; Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.) : за матеріалами україномовної легальної періодики : монографія / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського / К. Курилишин. – Львів, 2010. – 328 с.
4. Гулай В. Іntenція боротьби за владу як характеристика дискурсу міжетнічної комунікаційної взаємодії в Західній Україні (весна-літа 1941 р.) / В. Гулай // Історико-політичні проблеми сучасного світу : збірник наукових статей. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Т. 25–26. – С. 198–202 ; Гулай В.В. Концепти “світова змова” та “справедливий міжнародний лад” у комунікативному дискурсі Західної України на початковому етапі німецько-радянської війни / В.В. Гулай // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – Вип. 6. ; – К. : КиМУ, 2013. – С. 257–269; Гулай В.В. Преса як інструмент артикуляції претензій на тотальний контроль над західноукраїнською етнополітичною спільнотою (червень-серпень 1941 р.) / В. В. Гулай // Слов’янський вісник: збірник наукових праць; / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов’янознавства Київського словістичного університету. – Вип. 15. – Рівне, 2013. – С. 10–13. – Серія “Історичні та політичні науки”
 5. Фролова О.В. Особливості прояву негативної комунікативної установки представниками різних етнічних груп [Електронний ресурс] / О. В. Фролова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/przpp/2012_14_3/362-373.pdf [Дата звернення : 12.10. 2013 р.].
 6. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М., 1996. – 472 с.

7. Фролова О.В. Особливості прояву негативної комунікативної установки представниками різних етнічних груп [Електронний ресурс] / О. В. Фролова. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2012_14_3/362-373.pdf [Дата звернення : 12.10. 2013 р.].
8. Фролова О.В. Особливості прояву негативної комунікативної установки представниками різних етнічних груп [Електронний ресурс] / О. В. Фролова. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2012_14_3/362-373.pdf [Дата звернення : 12.10. 2013 р.].
9. Онищенко В.О. Спадкоємці свастики і тризуба / В.О. Онищенко // про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1974. – С. 212–232.
10. Голик Р.Й. Місто і війна: реалії та стереотипи періоду нацистської окупації в ментальності львів’ян / Р.Й. Голик // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”; № 693. Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – С. 216–222.
11. Замлинський В. Шлях чорної зради / В. Замлинський. – Львів : Видавництво “Каменярі”, 1969. – 168 с.
12. Провадити боротьбу до переможного кінця! : Промова на святочній Академії, виголошена п. Гуцуляком від імені ОУН в Станиславі // Українське слово. Станиславів, 1941. – Ч. 2 (24 липня). – С. 3.
13. Ідеологія й політика Українського Націоналізму // Самостійна Україна. – Станиславів, 1941. – Ч. 4 (12 липня). – С. 2.
14. Українське державотворення: акт 30 червня 1941: зб. док. і матер. / за заг. ред. Я. Дашкевича та В. Кука ; упор.: О Дзюбан ; пер. з нім. Г. Сварник. – Львів-Київ : Літературна агенція “Піраміда”, 2001. – С. 137–139.
15. Українське державотворення: акт 30 червня 1941: зб. док. і матер. / за заг. ред. Я. Дашкевича та В. Кука; упор.: О

- Дзюбан; пер. з нім. Г. Сварник. – Львів-Київ : Літературна агенція “Піраміда”, 2001. – С. 151.
16. Будуємо Самостійну Соборну Українську Державу // Жовківські вісті. Орган українських націоналістів. – Жовква, 1941. – Ч. 1 (6 липня). – С.1-2.
 17. Самостійна Україна. – Станиславів, 1941. – Ч. 1 (7 липня). – С. 1; Самостійна Україна. – Станиславів, 1941. – Ч. 2 (9 липня). – С. 1.
 18. Могутність України в Організації Українських Націоналістів // Самостійна Україна. – Станиславів, 1941. – Ч. 4 (12 липня). – С. 1.
 19. Будуємо Державу // Самостійна Україна. – Станиславів, 1941. – Ч. 3 (10 липня). – С. 3.
 20. Идеологія й політика Українського Націоналізму (Нарис підставових думок) // Самостійна Україна, – Станиславів. – 1941. – Ч. 4 (12 липня). – С. 2.
 21. Сливка О. Завдання українського міщанства / О. Сливка // Калуський Голос : тижневик, Калуш. – 1941. – Ч. 5 (7 вересня). – С. 1.
 22. Славянський Р. Чи Золочів буде наш? / Р. Славянський // Золочівське слово : тижневик для Золочівської округи. – Золочів, 1941. – Ч. 11. (28 грудня). – С. 2.
 23. Відповідні люди на відповідні місця! / Калуський голос: Тижневик. – Калуш, 1941. – Ч. 1. (10 серпня). – С. 2.
 24. Нам треба діл! // Українське слово. – Станиславів, 1941. – Ч. 15 (24 серпня). – С. 1–2.

Based on the analysis of Ukrainian periodicals that were printed in eastern Galicia and western Volhynia in the summer and autumn of 1941 with permission or were officials by occupation administration we can assert about dominance of conflict-confrontational vector's discourse of Ukrainian-Polish and Ukrainian-Jewish communication through the use of strategies of self- presentation, propaganda, manipulation, disgrace, attacks that were being tactical withdrawal of criticism of self-justification, motivation, differentiation, promises, warnings, provocations, insults, threats, etc.

Described strategies and tactics, on the one hand, formed the appropriate communication settings and, on the other hand, reflected the commitment of individual as representative of ethnic community in some way to respond to certain types of partners during the interaction, based on previous experience of communication, evaluation, and experiences of its nature, attitudes and behavior that were determined by communicative setting, especially negative.

Detection by means of communicative analysis of negative settings of ethnic interaction in Western Ukraine initially of German-Soviet war solves not only an important scientific-theoretical problem, but also should contribute to the development of proposals to overcome the tragic experience of previous relapses escalation of Polish-Ukrainian and Ukrainian-Jewish relations for effective functioning of the Ukrainian state ethnic policy today.

Key words: West Ukraine, German-Soviet war, escalation of ethnic interaction, negative communication settings.

На основе проведенного анализа периодических изданий, которые выходили в Восточной Галичине и Западной Волыни летом-осенью 1941 г. с разрешения или были официозом оккупационной администрации, можна утверждать о доминировании конфликтно-конфронтационного вектора украинско-польских и украинско-еврейских коммуникаций. Выявленные средства коммуникационного анализа негативных установок межэтнического взаимодействия в Западной Украине на начальном этапе немецко-советской войны, не только разрешают важную научно-теоретическую проблему, но и должны содействовать выработке предложений относительно преодоления рецедивов предыдущего трагического опыта эскалации украинсько-польских и украинско-еврейских отношений для обеспечения эффективного функционирования этнонациональной политики Украинского государства на современном этапе.

Ключевые слова: Западная Украина, немецко-советская война, эскалация межэтнического взаимодействия, негативные коммуникационные установки.